

AZ OROSZ CSODA

Valahányszor történelmet, vagy történelmi jellegű szépirást olvasok, mindig kínoz egy gondolat: vajon így volt-e csakugyan? Vajon ha valatára foghatnám az akkoron nagyon is zajongó, azóta örökre elcsendesedett, vagy elcsendesített tömeg egy atomnyi emberét — hasonlítana-e az ő panaszja és egész elbeszélése akár csak fő vonásaiban is arra, amiről itt utólag nyilatkoznak, elmékednek, ítélkeznek? Gyermekekorom óta kísért ez az izgatott bizalmatlanság a történelmi témákat illetően. Bizonyára sokan vannak így velem. S szinte egy időben jelentkezik a kételkedéssel az utópisztikus gondolat: de jó is volna filmet látni róla, hogy csakugyan hogyan volt. Nem játékfilmet — dokumentumfilmet! A capuai gladiátoriskoláról, Spartacus rabszolgaseregének campaniai győzelméről, majd iszonyú vereségéről, Dózsáról, Rákócziáról, a francia nép küzdelmeiről és keserveiről 1789 előtt és után — és így tovább. Legalábbis mindarról, ahol nagyot fordult e sokat szenvedett emberiség sorsa.

Most elkészült az első ilyen nagyobb szabású dokumentum-film. Van benne valami kísérleti: egy német házaspár, a világ előtt korábbi alkotásaik révén már ismert *Annelie* és *Andrew Thorndike* készítette el — az oroszokról. Annak a nagy német népnek két lelkesült, nagytehetségű, igazságra szomjas gyermeke, amely az elmúlt évszázadban oly sok iszonyú keservet zúdított Európára, s a világ népeire, s amelynek megátalkodott vezetői a poklot is a földre szabadították, hogy ez az »orosz csoda« végül is ne történhessék meg. De mégis megtörtént.

Még csak marxistának sem kell lenni, hogy valaki elfogadja: ha a húszadik századot érteni akarod, akkor mindenképp előtt ezt a csodát kell megértened. E véres század alfája és omegája ez, lényegének tisztánlátása nélkül napjaink sem érthetők világosan, s a bontakozó jövő-

ről sem lehet valamennyire tisztázott képe senkinek.

A dokumentum-film alkotó német házaspár roppant munkával ennek az alapvető történelmi folyamatnak a lényegét kívánta megragadni. A technikailag és művésziileg egyaránt nagy és nehéz feladatot a hozzá méltó felelősséggel, maradandó eredménnyel oldotta meg. Sok, számmunkra előzetes keleti és nyugati visszhangból már a film bemutatása előtt nálunk is ismeretessé vált az alkotás létrejöttének néhány nem lényegi, de mégis beszédes adata. Nyolcszázézer kilométert kellett utazni, hatvanezer méter filmet forgatni, százezer méternyi archív-filmanyagot, négyezer addig ismeretlen fényképet, ugyanennyi írásos dokumentumot újra-újra áttanulmányozni, mire ez a maga nemében egyedülálló »filozófikus dokumentum-film« (Andrew Thorndike meghatározása) elkészülhetett. Az alkotók négy évnél hosszabb munkájuk során huszonháromszor utaztak Moszkvába, ötször Szibériába.

Művészi, s ennek sajátos részét képező dokument-alkotások értéklésénél nemigen szokás statisztikai tényeket emlegetni, nem is rokonszenves az ilyen megközelítés — ezt az esetet azonban e tekintetben rendhagyónak érezzük. Ennek a történelmet rögzítő műnek a létrehozásában alapvető és nélkülözhetetlen adottság a végtelen következtetésség és nehézségeket nem ismerő kitartás, amely az alkotókban, népük legjobb tulajdonságait képviselve, megvan.

»Az orosz csoda« — a film eredeti német címe is ez. Csoda? Éppen-séggel nem olyan fogalom, amely a marxizmussal, egy szocialista forradalom győzelmével kapcsolatban helytálló. A dialektika és a materializmus nem igen dolgozik ezzel a »kategóriával«. Nem csoda volt, hogy nem győzött véglegesen a francia Komün, az 1905-ös orosz, vagy az 1919-es magyar forradalom, s nem volt csoda az sem, hogy 1917-

ben — pontosabban, s a Thorndike-film lényegéhez hűbben: az 1917-től 1921-ig terjedő periódus folyamán — Oroszországban végleges győzelem született. Az első a világon.

És mégis csoda volt. Ennek az ellentmondásnak is megvan a maga dialektikája. Az addigi történelmi »matematika« szerint vitathatatlanul csoda. Hiszen olyasmi történt, ami azideig soha. Egy már amúgy is kivérett, négyévi háborúzásba belefáradt, egy teljes évszázaddal elmaradt, nagymértékben dezorganizált, iparral alig rendelkező, soknemzetiségű, a szó szoros értelmében éhező nép fegyveres győzelmet aratott tízennégy jól felfegyverzett hatalom támadó seregei felett. S miután e roppant küzdelemben a merő győzelem túl végképp semmi anyagi értéke sem maradt — egy röpké emberöltő alatt ipari nagyhatalommá vált, Amerika egyetlen számbajöhető vetélytársává, s a világűrbe küldte rakéta-kormányzó Kolumbusát.

Mit kell kiemelni a fentiekben tömörített iszonyú anyaghalmazból, hogy a »történet« film-dokumentummá kerekedjék? Thorndikékék helyesen válaszoltak az önmaguknak feltett kérdésre. Felhasználtak ugyan francia, angol, német, japán, orosz—szovjet filmhíradókat, s maguk is fotografálták a jelent — de a nagy történelmi igazság képviselőit azokra bízták, akik egyedül illetékesek reprezentálni: az átélő emberekre. A kazah orvosnőre; akinek írástudatlan szülei még a ka-

zahsztáni nomád középkor gondolatvilágában éltek, Muratov lakatosra, aki egy, s az első volt a munka fogalmának újjáértelmezői közül, Vaszilij Jemeljanov atomtudósra, aki »atomnyilvántartás« — saját egyéni életében — örül-belül ugyanazt a végtelen utat tette meg, amelyet gigantikus hazája, a Szovjetunió. Helyes: a kérdést másként nem is lehet meggyőzően megközelíteni. Az út a kommunizmus felé nem egy gazdasági koncepció, s nem is egy elmélet útja, hanem embereké.

A »honnek« és a »merre« példátlanul kiáltó kontrasztjának a filmje »Az orosz csoda«. Az alatt a szint alatt, ahol a félvilágnyi orosz-honembere él; még fél századdal ezelőtt — már nincs is emberi élet. Sőt, már ez sem emberi, ez az élet, s az emberiség, szegénye, hogy mindez mégis igaz. Hogy filmkép van az emberről, aki négykézláb vonszolja a szártalp-félére szerelt facillét a bányamélyben, befogva hámba, mint a ló. Ma is lázadni kell; s mélynél mélyebben megérteni az orosz csodát, a kézen-lábon bilincsbe veri száműzöttek, a szalmaevő apák és elkorcsosult gyermekek, a robotba üvegesedett tekintetek, a deresztő vont emberek láttán. S mindezt: azután, hogy Daguerre, sőt a Lumière-fivérek találmánya már az emberiség birtokába került: a huszadik század hajnalán és reggelén. Szegényen a filmen is szemünk elé kerülő tettesekre (a Nyikoláj Alexandrovics Romanovra, azaz II. Miklós cárra és környezetére vonat-

kozó dokumentum-anyag) a legérdekesebbek egyike, amely filmen valaha nyilvánosságra került — és ezerszer éljen a forradalomnak. Ezt sugározza ez a korszak-ábrázoló filmalkotás.

A téma és a ragyogó anyagkiválasztás szerezte élmény nem ok arra, hogy szóvá ne tegyük a film egy s más fogyatékoságát. Ez nem politikai, ez esztétikai kérdés. Ahogy pompásan eltalálták az alkotók a tempót, az ellentétek ritmikus és beszédes változásainak ütemét, és érdekesen komponált összhangját az intervenciók hadműveletek képsorainál, vagy a korabeli Amerikát és a kivérett Szovjetuniót egybevető kimagasló részletnél — úgy nem tudtak elég életet vinni az állóképek használatába (holott ők is, mások is bebizonyították már, hogy ez lehetséges). Egyebütt is sok a filmben a tempótévedés, amely a magyszerű mondanivaló intenzív értelmi és érzelmi átvételében akadályoz. Érthető, hogy a példátlanul nagy anyag szűrése a fáradtságot nem ismerő felkutatónak fájdalmas műtét volt, mégis, további elhagyások még csak növelték volna a nagy jelentőségű dokumentum-film erejét.

A *Szergej Kiszjelov, Wolfgang Randel, Vlagyimir Kopolin, Peter Süring, Alexandr Kocsetkov* operatőr-csoport munkája a legnagyobb elismerést érdemli. *Paul Dessau*, a film zeneszerzője gyakrabban élhetett volna az orosz történelmet oly pontosan, oly tökéletesen kifejező

orosz zene felhasználásával, mind a múlt, mind a jelen ábrázolásánál. Hogy ez mennyire így van, mutatja a kazahsztáni részlet, ahol a magyszerű Muszorgszkij-részletek (Egy kiállítás képei) lenyűgöző pillanatokat eredményeznek.

Az orosz csoda történelmi képsorai a Vörös-tér négy évtized óta sosem rövidülő ember-kigyójához, Lenin mauzóleumához, személyéhez és gondolatához vezetnek. Helyes és szép összefoglalása az egésznek. Valóban olyan kép, amelyben sok minden tömörül: Lenin személyében a forradalom gondolatának egésze, a vele való kései találkozásra várókban a mai szovjet nép, az egymást váltó generációk egésze. Művészileg is tömör összefoglalás, párhuzamot tesz lehetővé az 1918-as, a filmet indító pillanat Leninre figyelő elszánt emberarcai, s az új elszánásokat tükröző maiak között.

A Thorndike-házaspár dokumentum-filmje olyan anyagot, s olyan módon foglalt maradandó egységbe, amilyent a történelemben példa nélkül álló eseménysor megérdemel.

RAJK ANDRÁS

